

פרופ' יונתן גרוסמן

23 זבח שלמי צאן

תיאור הקרבת זבח שלמים מן הצאן מופצל לשניים – למביא כבש ולמביא עז. ההבדל ההלכתי ביניהם נוגע רק להקרבת האליה שיש בכבש ושחסרה בעז, אך בשל הבדל קל זה חוזרת התורה על דיני ההקרבה כולם. קשה לראות סימנים להבדל מהותי באופי שתי אפשרויות הקורבן, וייתכן שהחזרה המלאה על דיני ההקרבה נועדה לשם השלמות המבנית של הפרשה. בקורבן עולה היו שלוש אופציות: בקר – צאן – עוף, והתורה מבקשת לשמור על מודל זהה גם ביחס לקרבן זבח השלמים. מאחר שאין בשלמים הקרבת עוף פוצל הצאן לשני סעיפים: בקר – צאן [כבש] – צאן [עז]. למעשה, החלוקה המשולשת באה לידי ביטוי גם בקורבן מנחה: מנחת סולת / מנחות מעובדות / מנחת ביכורים. לפי זה, כל קורבנות הנדבה ערוכים במבנה אחיד ומלכד של שלוש פעימות.¹

”ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים לה זכר או נקבה תמים יקריבנו.”

”אם פֶּשֶׁב הוא מקריב את קרבנו והקריב אתו לפני ה'. וְסִמֶּךְ אֶת יָדוֹ עַל רֹאשׁ קַרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ סְבִיב. וְהִקְרִיב מִזְבַּח הַשְּׁלָמִים אִשָּׁה לַה' חֶלְבוֹ הָאֵלִיָּה תְּמִימָה לְעִמַּת הָעֶצֶה יְסִירְנָה וְאֵת הַחֶלֶב הַמְּכֻסָּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב. וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֵת הַחֶלֶב אֲשֶׁר עָלֶהָ אֲשֶׁר עַל הַכְּסָלִים וְאֵת הַיִּתְרֹת עַל הַכֶּבֶד עַל הַכְּלִיֹּת יְסִירְנָה. וְהִקְטִירוּ הַלֶּהֶן הַמִּזְבֵּחַ לַחֵם אִשָּׁה לַה'.”

”ואם עז קרבנו והקריבו לפני ה'. וְסִמֶּךְ אֶת יָדוֹ עַל רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ סְבִיב. וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קַרְבָּנוֹ אִשָּׁה לַה' אֶת הַחֶלֶב הַמְּכֻסָּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב. וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלִיֹּת וְאֵת הַחֶלֶב אֲשֶׁר עָלֶהָ אֲשֶׁר עַל הַכְּסָלִים וְאֵת הַיִּתְרֹת עַל הַכֶּבֶד עַל הַכְּלִיֹּת יְסִירְנָה. וְהִקְטִירוּ הַלֶּהֶן הַמִּזְבֵּחַ לַחֵם אִשָּׁה לְרִיחַ נִיחַח כָּל חֶלֶב לַה'”

1 ראו על כך במיוחד אצל: D. Luciani, "Structure et théologie en Lv: 1,1-3,17", in: *The Books of Leviticus and Numbers*, Leuven 2008, pp. 319-327.

האתגר הרובץ לפתחנו הוא לבחון האם יש הבדל באופי הקרבן בין שלמי בקר לשלמי צאן. האם, כמו שראינו בקורבן עולה, גם בזבח שלמים אפשר להצביע על דבר מה יסודי שמבחין בין שתי אפשרויות ההקרבה, או שמדובר בהבדל שביסודו הוא כלכלי בלבד והוא נועד לאפשר לאנשים במצב אקונומי שונה להביא זבח שלמים.

ההבדל הראשון שיש להזכיר הוא כנראה טכני במהותו. זריקת הדם בשלמי הבקר עסקה ב"דם" ללא כינוי יחס מיוחד: "וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סְבִיב" (ג, ב), ואילו בזריקת דם הצאן הדם מיוחס לבהמה. מאחר שהדבר חוזר בשתי אופציות הצאן לא נראה שזה מקרי: "וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ סְבִיב" (ג, ה, יג). מסתבר שהבדל זה מתממש באותו האופן גם בעולה:

עולת בקר: "וְזָרְקוּ אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סְבִיב" (א, ה).
עולת צאן: "וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סְבִיב" (א, יא).

סביר שהצדק עם רד"צ הופמן, והבדל זה משקף עניין טכני: לפרים ולפרות יש דם רב יותר מאשר לכבשים ולעזים, ועל כן די בזריקת חלק מדם הפר. בצאן שדמו מועט יש להשתדל ולקחת את כל דמו ולזרוק על המזבח.² העיקר הוא שדם יגיע אל המזבח סביב (בלשון חז"ל – "שתי מתנות שהן ארבע"). כמובן, העובדה שיש לבקר דם רב יותר מאשר לצאן יכולה להידרש כנתון בעל משמעות שרומז ל"כמות החיים" שמובאת אל המזבח בכל מין בעל חיים.

מעבר להבדל טכני זה, יש לחזור על מה שכבר נאמר בדיון על יחס עולת בקר ועולת צאן. שחיטת שלמי הצאן (גם הכבש וגם העז) צריכה להיעשות: "לפני אהל מועד", שלא כמו שלמי הבקר שאותם יש לשחוט "פתח אהל מועד". כפי שכבר הוזכר בדיון בקורבן עולה, קורבן הבא מן הבקר מכוון פנימה, בעוד שקורבן הבא מן הצאן מכוון אל המזבח. גם כאן, שחיטת שלמי הצאן נעשית ברחבה שלפני אוהל מועד, ואילו שחיטת שלמי הבקר נעשית בפתח אוהל מועד. אין צורך לחזור על הדיון שכבר נעשה בהקשר זה, ורק אעיר שיש ראיות מגוונות לכך שהגדרת המרחב "פתח אוהל מועד" קושר את חצר המשכן לתוככי אוהל מועד, וזו משמעות "הפתח". הדבר ניכר למשל בציווי על עולת התמיד: "עלת תמיד לדתיתכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אונעד לכם שמה לדבר אליך שם" (שמות כ"ט, מב).

2 רד"צ הופמן, ויקרא, כרך א, עמ' קיט. הוא כותב זאת בשם אברבנאל.

לחלוק על כך ולראות את שילוב שם ה' גם כסוגר את הפורמולה הקבועה. בכל מקרה, ניכר מתוך המדרש שהוא מבקש "ליתן את האמור בכולם לכל אחד ואחד", כלומר, גם שלמי הבקר הם 'לחם' אף שהדבר לא נזכר בהם בפירוש.

לאידך גיסא ניתן להציע שלא במקרה כינוי חלבי הקורבן המוקטרים בשם 'לחם' – נזכר דווקא בצאן, ושאוּפּי הסעודה המשותפת בולט בצאן עוד יותר מאשר בבקר. למעשה, יש מונח אחר שנזכר רק בחתימת הבקר ולא נזכר בחתימת הצאן שמהווה השלמה לתמונה שאנו עוסקים בה – אזכור הקטרת החלבים על העולה. במובן מסוים האסוציאציות ששתי חתימות אלו מעוררות הן הפוכות: העולה היא ניגודו הגמור של הלחם. בעוד שהלחם משרה תחושה של סעודה שגם האדם שותף לה, הרי שקורבן העולה מזכיר את פן ההקרבה הטוטלית. שלמי הבקר הם אומנם חגיגיים ומלווים בשיר הלל ושבח, אך הם מוקטרים 'על עולה'. בשלמי הכבש אפילו אין מזכירים את מצע העולה שמקבל את פניהם. הם כבר 'לחם' לכל דבר.

אינני רוצה להפליג למחוזות הדרשנות (עוד יותר ממה שכבר הפלגנו), ועל כן אני מהסס בהצבת המודל הבא. אם אמנם חתימת זבח השלמים חושפת את האווירה המשתנה בין הבקר לצאן, אולי יש לחזור ולעורר מחדש גם את שאלת יחס הכבש והעז. אמרנו קודם שהכפילות באה לשם שלמות המבנה של הפרשיות – שלוש אופציות בעולה וכנגדן שלוש אופציות בזבח שלמים. אך אולי החתימה המשתנה בין הכבש לעז חושפת שגם בתוך הצאן יש הבדל קל שיש לו משמעות?

בחתימת שלמי כבש נאמר שהם 'לחם' אך לא נאמר שהקרבן מפיך ריח ניחוח: "וְהִקְטִירוּ הַפֶּהּן הַמִּזְבֵּחַ לֶחֶם אֲשֶׁה לֵה" (ג', יא). לעומת זאת בשלמי העז לצד ה'לחם' נאמר גם שהוא משיג ריח ניחוח: "וְהִקְטִירוּ הַפֶּהּן הַמִּזְבֵּחַ לֶחֶם אֲשֶׁה לְרִיחַ נִיחֹחַ... לֵה" (ג', טו). אם דבר זה מכוון, הרי שגם אם קשה להבין מדוע נבחר לדבר אחד הכבש ולדבר אחר העז, נוצרת הדרגתיות מרתקת: שלמי הבקר אינם 'לחם' והם מוקטרים על גבי עולה; שלמי כבש הם 'לחם', אך יש לדבר מחיר: הם סעודה למזבח אך הם אינם 'ריח ניחוח'; ורק שלמי העז מצליחים ליצור את הסינתזה של היותם 'לחם' – סעודה, וגם מפיקים 'ריח ניחוח'. הרוצה לאחוז בדרך זו צריך להמשיך ולברר עוד את היחס בין אופציות השלמים השונות. איני מוצא בפסוקים שלפנינו רמזים ברורים יותר לאופי שונה של אופציות שלמי הצאן.

"מזמור לתודה"

אולם ההבדל המרכזי בין שלמי הבקר לשלמי הצאן מתבטא בחתימת שתי אופציות אלו. חתימת שלמי בקר מזכירה שיש להקטיר את החלבים על קרבן העולה: "וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְּנֵי אֹהֶלן הַמִּזְבֵּחַ עַל הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ לֵה". בחתימה זו משולבת הפורמולה הקבועה – "אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ" – והדבר מתאים ביותר שהרי בקורבן נדבה עסקינן, ותפקידו לעשות ריח ניחוח. שלמי הצאן מפוצלים לשניים וכל אופציה זוכה לחתימה נפרדת, אך יש דבר מה שמאחד את שתיהן. בשלמי כבש נאמר: "וְהִקְטִירוּ הַפֶּהּן הַמִּזְבֵּחַ לֶחֶם אֲשֶׁה לֵה", ובשלמי עז: "וְהִקְטִירוּ הַפֶּהּן הַמִּזְבֵּחַ לֶחֶם אֲשֶׁה לְרִיחַ נִיחֹחַ כָּל חֶלֶב לֵה".

בשלמי הצאן פורצת הגדרה חדשה לקורבנות שלא פגשנוה עדיון – הקורבן הוא 'לֶחֶם אֲשֶׁה', כלומר לחם המזבח. יש מן האומץ בהגדרת קורבן כלחם שהרי הדבר יוצק לו אופי של מזון, וכפי שכבר הערנו כמה פעמים, התורה נמנעת ככל שניתן מלצייר את קורבן ה' כמזון. דבר זה מתאים לתפיסת הקורבן בקרב עמי קדם אך לא במקרא. למרות זאת, בזבח שלמים פורצת הגדרה זו בשיאה – הקורבן הוא 'לחם' למזבח! סביר שהדבר קשור לאופי המיוחד של זבח השלמים אשר כאמור, כשמו כן הוא – סעודת ברית. מאותו קורבן שהבעלים אוכלים וסועדים בו את נפשם, גם המזבח מקבל 'לחם'. האנשת המזבח כסועד משתלבת באפיון קורבן זה כסעודה משותפת, שכל צד בה סועד עם הצד השני ונכרתת ברית ידידות.³ אולם אם כך, יש מקום לתהות האם יש כוונה מיוחדת בגיוון החתימות באופציות השונות של השלמים? כלומר, האם יש כוונה מיוחדת בכך שכינוי זה – עם המטען האסוציאטיבי שהוא מביא בכנפיו – נזכר דווקא בשלמי הצאן?

חז"ל לימדו שיש לעשות גזירה שווה בין אפשרויות ההקרבה השונות ויש להטיל את החתימות האחת על רעותה:

"נאמר כאן (שלמי בקר) 'אשה' ולא נאמר 'לחם'; נאמר למטן (שלמי כבש) 'לחם' ולא נאמר 'לריח ניחוח'; נאמר למטן (שלמי עז) 'ריח ניחוח' ולא נאמר 'לשם'. ומנין ליתן את האמור בכולם לכל אחד ואחד? תלמוד לומר 'אשה' 'אשה' 'אשה' לגזירה שוה"

(ספרא, דבורא דנדבה, פר' י"ד).

המדרש מניח שלא נאמר 'לה' בשלמי עז, מתוך כך שהצירוף הקבוע "לְרִיחַ נִיחֹחַ לֵה" הורחב בדין הַחֶלֶב ששולב בו: "לֶחֶם אֲשֶׁה לְרִיחַ נִיחֹחַ כָּל חֶלֶב לֵה". אפשר

3 יש מקום לדון בכינוי מוסף חג המצות כלחם: "כָּאֵלֶּה תַעֲשֶׂה לַיּוֹם שְׁבַעַת יָמִים לֶחֶם אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ לֵה" (במדבר כ"ח, כד). אין עוד מוסף שמשולב בו הכינוי 'לחם'.

"הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ /
עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה /
בְּאוֹ לִפְנֵי בְרִנָּה.

"דָּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים /
הוּא עֲשֵׂנוּ וְלֹא [קָרִי: וְלוֹ] אֲנַחְנוּ /
עֲמוּ וְצֹאן מְרִיעִתוֹ.

"בְּאוֹ שִׁעְרֵי בְּתוּדָה /
חֲצֵרְתֵּי בְּתֵהָלָה /
הוֹדוּ לוֹ בְּרִכּוֹ שֵׁמוֹ.
"כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ /
וְעַד דָּר וְדָר אֲמוֹנָתוֹ" (תהלים ק').

קורבנות הנדבה – מבט כולל

לסיכום יחידת קרבנות הנדבה יש להעיר שסדר הקורבנות משקף ציר עדין הקשור להבעה הדתית ולתודעה הדתית. הרשימה פותחת בעולת בקר: כלומר, המסע פותח בתודעה דתית של יראה מול נוכחות ה'. משם מוצגת אופציית הקרבת עולת צאן, שמלווה גם היא ביראה ובתחושת התבטלות אך לא מול עצם נוכחות השכינה, אלא מבעד למזבח, כלומר מבעד לעבודה הדתית של האדם. גם קורבן המנחה מציג מעבר הדרגתי: מנחת הסולת שבה האדם מגיש את מנת מזונו הלא מעובד למזבח, והיא דומה במרכיביה העיקריים לעולה; אחריה מוצגות המנחות המעובדות שבהן לטעמו האישי של המקריב יש חלק מהותי באופי הקורבן ובהכנתו; במנחות המעובדות התורה פונה אל המקריב בגוף שני, כי הוא כבר מעורב ושותף.

ייתכן כאמור, שגם בתוך זבח השלמים יש מדרג דומה: שלמי הבקר עדיין מנהלים דיאלוג עם העולה שמהווה להם בסיס, ואילו שלמי הצאן כבר מתוארים כלחם, המבטא באופן מלא את הסעודה המשותפת סביב קורבן זה, שמייצג ידידות ורעות בין האדם לה'.

* *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *

* עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *

* *

* בית המדרש הוירטואלי *

* מיסודו של *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* <http://vbm.etzion.org.il> האתר בעברית: *

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

* דוא"ל: office@etzion.org.il